

APROXIMACIÓ A LA TOPONÍMIA DE FONTANARS DELS ALFORINS

Tomàs Florenci BORDERA BORDERA
Vicent LLIN RIBERA

1. FONTANARS DELS ALFORINS, LOCALITZACIÓ, ANTECEDENTS TOPONÍMICS

El terme municipal de Fontanars dels Alforins, amb una extensió de 74 km, es troba situat a l'extrem occidental de la Vall d'Albaida, entre la Serra Grossa que el limita pel nord i la de l'Ombria pel sud. L'Alforí és un altiplà d'uns 5 kms. d'amplària per quasi 20 de llargada, elevat uns 350 mts. per sobre de la mitjana de la resta de la comarca a la què pertany, i altres tants per davall de la seua major altitud, localitzada a la Replana, a 994 mts. sobre el nivell del mar. Està orientat de llevant a ponent i presenta una lleugera pendent del terreny en direcció a l'oest. La serra ocupa més del 40% de la superfície, éssent la majoria de les barrancades no massa llargues i moltes vegades perpendiculars a la fèrtil vall, la qual cosa hi propicia una orografia amb pocs racons i, menys, misteris; conseqüentment, la densitat de topònims registrats no és molt elevada.

El nombre dels seus habitants no ultrapassa el miler. Actualment té com a principals recursos l'agricultura, la construcció i, en menor mesura, la indústria. Els alforiners, 1313 l'any 1929, habitaven les més de cent cases disseminades per les heretats de tot arreu de l'Alforí, quan l'incipient casc urbà no concentrava molt més de 300 veïns.

El pas dels humans per aquest indret ve d'antic, havent-hi indicis registrats atribuïbles al Calcolític (el Pla de Cubelles). Les persones del del Bronze, els íbers i els romans han deixat els vestigis que evidencien la seua presència. De l'ocupació musulmana, a més dels rastres arqueològics, ens ha quedat l'apel·latiu que ara ostenta el nostre municipi i que ens ha proporcionat el gentilici: al-hori, "graner" o "dipòsit de gra". Quan Jaume I i la seua gentada van donar cap en aquestes terres, allà pel 1244-45, prenent-ne possessió, el rei conqueridor es va reservar els Alforins com a part integrant de la seua propietat.

Uns anys més tard, el 1256, va atorgar la seua titularitat al poble d'Ontinyent, del qual han format part els Alforins fins a la seua segregació, el 5 d'agost, de 1927. (La part més occidental de l'Alforí, aglutinat al voltant de la caseria de la Safra, pertany, administrativament, al terme de Villena).

L'ètim musulmà va ser conservat pels nous pobladors, adoptant-lo la nostra llengua com "Alforí". Per altra part, "Fontanars" és l'evolució del nom d'una de les partides dels Alforins, la de Fontanals —documentada el 1633, segons consta a l'Arxiu Municipal d'Ontinyent¹—, que, amb la segregació esdevindria, castellanitzada, la forma oficial del nom del poble. El 28 d'abril de 1992, per un decret del Govern Valencià es va aprovar el canvi de denominació de "Fontanars" per Fontanars dels Alforins, proposta integradora de les dues denominacions conegudes: la més usual de Fontanars, amb la més antiga Els Alforins / l'Alforí.

2. EL RECALL TOPONÍMIC, RAONS QUE MOTIVEN L'ESTUDI

A partir de la dècada dels seixanta es va accentuar la concentració, al nucli urbà de Fontanars dels Alforins, de les famílies camperoles que habitaven les cases i treballaven les terres disseminades per tot l'Alforí. Aquest canvi propicià el creixement urbanístic del casc urbà i l'inici d'una tendència, més acusada tal com s'hi van renovant les generacions a partir d'aqueix moment, de desafecció dels pobladors al medi rural. Les raons hi són òbvies. La incipient mecanització de l'agricultura dels seixanta, junt al creixement del nivell de vida i les majors expectatives de promoció social que oferien altres indrets amb una industrialització creixent, produeixen un desplaçament, del que havia estat una població eminentment rural, cap a nuclis on la demanda permetia que bona part d'aquella mà d'obra no qualificada excedent de l'agricultura poguera posar-se a peu de màquina.

La desafecció al medi rural hi comporta una caiguda en desús dels lèxics tradicionals, els quals van sent substituïts per les noves terminologies inherents a la utilització de les eines mecàniques, i així, alhora que hi aniran quedant pocs llauradors coneixedors de conceptes com *clau de tenalla* o *aladre*, no cal dir que la familiaritat amb els termes "rodament" o "vàlvula" hi serà creixent, fins a formar part del vocabulari habitual del llaurador modern.

La mateixa desafecció hi produeix, així mateix, un abandonament de la toponímia: el nom de les cases antany habitades, dels paratges ans tan patejats, de sendes i caminals més transitats en altres temps; de fontetes pous i naixements on tantes vegades havien begut pastors amb els seus ramats; de les codolles, anys enrere vescales en els freds hiverns; de les llomes pebrasseres i dels pedregars xoneters; dels plans on es produïen les millors totxeres per a cordellar les espardenyes més duradores...

¹ RIBERA GÓMEZ, Agustí. "Notes sobre la toponímia de l'Alforí. (La Vall d'Albaida)". Dins les actes del X Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Primer d'Onomàstica Valenciana, editades per la Universitat de València i la Conselleria d'Administració Pública de la Generalitat Valenciana, València, 1985.

Tot plegat ha fet que, el treball que a continuació exposem, ens l'hàgem plantejat com la resposta a la peremptòria necessitat de fixar la toponímia alforinera en un moment crucial. Deixar-hi córrer només una altra dècada, podria suposar que, alguns dels coneixedors del terreny que ens han ajudat, hagueren desaparegut i, amb ells, la valuosa informació de què disposen, que les generacions actuals no coneixem, i que tan complaentment ens han facilitat aquestes persones.

3. EL TREBALL DE CAMP, MÈTODE I COL-LABORADORS

Ajudats pel col·laboradors que més avant enumerem hem escorcollat la part més oriental de l'Alforí amb força exhaustivitat; l'afecció a la nostra terra també ens hi ha ajudat. El perfil dels col·laboradors elegits respon a:

a) *Persones majors*. Les edats oscil·len entre els 45 i els 80.

b) *Gent arrelada al medi i*, per tant, coneixedora del terreny. Dels 21 col·laboradors entrevistats, 19 són llauradors, 18 caçadors, alguns han sigut pastors i tots pebrassers, activitats que, tret de la cacera, també ha exercit en algun moment de la seua vida la Tia Rosario la de la Granja, l'única dona a la que hem recorregut per a la realització del nostre estudi.

El treball de camp comprén, aproximadament, una vintena d'hores de gravació magnetofònica. Les dades consignades en la relació adjunta responen a les següents referències: data de l'entrevista; identificació del col·laborador/a i la seua edat; casa o cases de camp en què ha habitat —la primera, potser única, correspon a la seua nativa—; la resta a posteriors trasllats. Les cases assenyalades en negreta hi indiquen la relació de coneixement de la zona que ha motivat el nostre requeriment a la col·laboració de cadascuna de les persones que ha pres part en el treball:

(14-1-95)	LUIS BENEITO PENADÉS, 66 anys.	la Castellana (Vil).
(14-1-95)	JESÚS TOLSÀ FRANCÉS, 69 anys.	Ca Turús.
(28-1-95)	JULIO GANDIA GRAMAGE, 69 anys.	la Caseta Agullent, la Venta, les Casetes d'Esteve
(28-1-95)	PASCUAL RIBERA TORRÓ, 53 anys.	Cals Pins.
(17-6-95)	VICENT SANCHIS VIDAL, 45 anys.	Ca Micó.
(9-8-95)	FRANCISCO REVERT FERRERO, 78 anys.	la Sicília, Guerola.
(10-8-95)	RAFAEL PASTOR FERRERO, 61 anys.	Cal Peller.
(10-8-95)	JUAN BORDERA MICÓ, 67 anys.	el Pinós, Gamellons (Ont.) , Ca Colomer.
(11-8-95)	ISIDRO BENEITO CALATAYUD, 79 anys.	les Casetes de Tortosa.
(14-8-95)	ENRIQUE PASTOR FERRERO, 73 anys.	la Caseta Rat, Ca Peralta.
(21-8-95)	ROSARIO BORDERA GRAMAGE, 80 anys.	les Casetes de Tortosa, la Granja.
(22-8-95)	ISMAEL DOMÉNEC SILVESTRE, 60 anys.	Cals Colaús.
(23-8-95)	VICENT SEGURA RODA, 72 anys.	Fontanarars dels Alforins, Ca Colomer, la Fabriqueta, la Bastida, la Sicília.

4. ÀMBIT DE L'ESTUDI

La present recopilació toponímica inclou els noms no només del terme de Fontanars dels Alforins estricta; ens hem estés més enllà de les fites. Hem abastat, i encara, l'àrea d'influència del nostre poble i la seua gent. Els topònims no corresponents al terme duen indicada, entre parèntesi, la seua adscripció administrativa:

Banyeres de Mariola	(Ban)	Moixent	(Moix)
Beneixama	(Ben)	Ontinyent	(Ont)
el Camp de Mirra	(Cam)	Villena	(Vil)
la Font de la Figuera	(Lf)		

5. L'ESTUDI: CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ

Una vegada recollits els topònims oralment, la transcripció l'hem realitzada, com a principi general, d'acord amb l'ortografia normativa en valencià, utilitzant adientment l'accentuació, els apòstrofs i les contraccions.

Així mateix, la transcripció l'hem aplicada a:

- 1.— Posar ordre en les confusions vocàliques habituals del llenguatge oral. (Sima dels *Porxis* / *Porxes*; Codolla del *Carliste* / *Carlista*; l'*Ancomanador* / l'*Encomanador*).
- 2.— Reposar, sempre que ho hem considerat adequat a l'ús, la preposició "de", que en el llenguatge oral se sol ometre entre en genèric i el determinant. (la Senda *de* Banyeres; la Coveta *de* la Gent; la Fonteta *del* Cuquello).
- 3.— Restituir al valencià normatiu aquells determinants toponímics usats habitualment en castellà en el llenguatge oral, quan la morfologia que presenten és pròxima als seus equivalents en valencià. (Senda dels *Ingenieros* / *Enginyers*; Penya de la *Mentira* / *Mentida*; el *Monasteri* / el *Monestir*). Ací fem ressenya particular del genèric "collao", emprat correntment en el llenguatge oral, així com la seua forma diminutiva "collaet". Hem considerat més ortodoxa la forma normativa en valencià coll i collet. (*Collao* dels Cristos / *Coll* dels Cristos; *Collaet* de l'*Arena* / *Collet* de l'*Arena*).
- 4.— Reposar la -d- intervocàlica caiguda en el llenguatge oral en els sufixos -ada, -ades, -ador, -adors. (el Barranc dels *Sumaors* / *Sumadors*; la *Parà* *Vitória* / la *Parada* *Vitória*; la Coveta *Fumà* / *Fumada*). No els donem la mateixa consideració als topònims: la *Quebrantà* i la *Refondà* de la Bastida, als quals no els cap la reposició de la consonant intervocàlica, que només faria que restituir-los al castellà que els ha originat, alhora que els faria perdre l'arrelament que han assolit com a topònims. La transcripció en cursiva hi és indicació del castellanisme.

Pel que fa a les tan freqüents i ja arrelades interferències del castellà, hem transcrit en cursiva tots aquells termes aliens al valencià normatiu, donant com a normatius els usos dialectals. Particularment, en aquest apartat hem ressenyat en cursiva les paraules castellanques —bona part d'elles noms propis de persona— arrelades en la nostra toponímia. (el Corral d'*Anselmo*; *San Isidro*; el

Barranquet de la *Nòria*; el Forn del *Pato*;) Hem ressenyat així mateix en cursiva els ètims castellans adoptats per mitjà de l'afegiment de desinències i arrellats com a topònims des de fa generacions. (el *Modronyar*; el *Serruig*; el Pi dels *Turcassos*).

Per a la confecció d'aquest recull toponímic hem seguit, sempre que ens ha sigut possible, les assenyades, útils i interessants indicacions aplegades en l'obra editada per l'Institut Catogràfic Català: *Toponímia i Cartografia. Assaig de sistematització*. Així, entre altres aspectes, la classificació que fem dels topònims, en sis grups, respon a la que ens donen els autors de l'obra esmentada dintre l'apartat: "Apendixs. A) Codificació geogràfica de la toponímia.

GRUP 0: DIVISIÓ POLITICO-ADMINISTRATIVA (MUNICIPI)

-Agres	-Bocairent	-Font de la Figuera, la	-Ontinyent
-Banyeres de Mariola	-Camp de Mirra, el	-Fontanars	-Villena
-Beneixama	-Caudet	-Moixent	

GRUP 1: POBLAMENT: INDRETS D'HABITACIÓ PERMANENT

(NUCLIS DE POBLACIÓ; EDIFICACIÓ AÏLLADA; EDIFICACIÓ AÏLLADA HABITADA O NO, TEMPORALMENT)

Agustino Barraca, la casa d' (Lf)	Casella, la
Alberg, l' (Ont)	Caseta Agullent, la
Alcoià, Casa l'	Caseta, la
Alcúdia, l'	Castellana, la (Vil)
Altet, l'	Colaús, Cals / Taberner
<i>Anselmo</i> , el Corral d'	Colau, les Casetes de (Vil)
Assolada, la Caseta	Colomer, Ca
Balcons, els (Vil)	Conxell, el
Balcó, el / Torrevel·lisca	Corona, la
Barraquetes, les	Corral de Martines, el (Ont)
Bastida, la (Moix)	Corral de Perdigot, el (Vil)
Bas, Casa (Moix)	Corral de Santa Maria, el (Vil)
Batlle, Cal	Corral d'Osca, el
Blanca, la Casa (Vil)	Corralet, el
Blanc, el Coll (Moix)	Corretger, Ca
Blasco, Casa (Moix)	Cospelat, el Corral de
Borderia, la (Lf)	Cova, la
Boscà	Creuetes, les (Ont)
<i>Buenavista</i>	Creu, la
Calabuja, el Corral de la	Cristos, el Coll dels (Moix)
Calderons, els (Cam)	Cubelles
Campaneta, la (Ont)	Cuco, el (Boc)
Canyarets (Ont)	Cuenca / la Caseta Cuenca
Cara-sol, el	Cups, Cals
Carrasca, Casa la (Vil)	Eixea, Ca
Carreters, Cals	Encomanador, l'

Enrique Fita, la Casa d' (Lf)
 Esperança, l' (Ont)
 Esteve, les Casetes d'
 Estrossa, el Corral d'
 Falcó, Ca / Ca Belda
 Ferriol, Ca
 Ferri, Ca
 Fondet, el
Fondo, el
 Franco, la Casa (vil)
 Frases, Cals
 Gamellons
 Garcia, Ca
 Ginebre, el Corral de
 Giralda, la (Ont)
 Granera, Corral de
 Granja, la
 Gran, Casa (Moix)
 Guerola
 Hort, l'
 Hostalet, l'
Infierno, l' (vil)
 Jordà, Ca
 Juncarejos, els (Moix)
 Juntas, les Cases (vil)
Lenteja (vil)
Lentejeta (vil)
 Llinares
 Lloma, Cases de (Moix)
 Llop, la Casa el (Moix)
 Lluc, Ca
 Mallaura
 Meca, la Casa (vil)
 Melilla
 Mel, la Caseta de la
 Micons, el Corral de
 Micons, els
 Micó, Ca / Nadal
 Missalgar (Ont)
Modesto el Centenero, la Casa de (Lf)
Modronyar, el
 Molina, Ca (Lf)
 Monges, Ca les
 Mora / la Sénia, el Corral de
 Mora, la Caseta
 Moro, la Caseta del
 Mosca, Ca
 Nassito, la Caseta de (Lf)
 Navarro, Ca
 Notari, la Caseta del (Ban)
 Nova del Port, la Caseta
 Nova, la Caseta
 Noves, les Casetes
 Olivaret, l'
 Paco Ribera, Ca
 Pastor, Ca / Marqués
 Pebrades, les Casetes de les
 Pelegrí, Casa
 Peller, Cal
 Peralta, Ca
 Pi, la Casa el (Lf)
 Pinós / de Simó, el Corral del
 Pinquet, el
 Pins, Cals
 Pla, el
 Poblet, el
 Pocico, el (vil)
 Ponsalet, El
 Pontó (Ont)
 Rabosa, Ca (Moix)
 Racó de Berbedel, el / Moltó
 Racó de Sanxo, el
 Rat, la Caseta
 Rull, Cal
 Rull, el Corral de Cal
 Safra, la (vil)
San Isidro / l'Obra
 Sanegre / Peralta
 Seix, la (Ont)
 Sucre, Cal
 Sucre, el Corral de Cal
 Sultana, la
 Tia Torera, el Corralet de la (vil)
 Tia Virtudes, la Caseta de la
 Tio Enrique, Cal
 Tio Blasco, la Caseta del
 Tio Daniel, Casa el (vil)
 Tio Ferri, la Caseta del (vil)
 Tio Victoriano, la Caseta del
 Tiriran (Ont)
 Tollet, El
 Tolsans, la Casa dels

Tolsà, Ca
Tomasí, les Cases de (Ll)
Torero, Casa el (Vil)
Torre, el Corral de la
Torre, la / Torrefiel
Torró, Ca / Corones
Tortosa, Ca
Tortosa, les Casetes de
Traver, Ca

Turús, Ca
Venteta, la
Ventura, Ca
Ventura, les Casetes de
Vereda, la
Vicent, Can
Vidal, Ca
Xalet de Lola, el

GRUP 2: POBLAMENT: IMPLANTACIÓ INDUSTRIAL

(INDÚSTRIES AGRO-ALIMENTÀRIES; INDÚSTRIES DE LA CONSTRUCCIÓ;
INDÚSTRIES EXTRACTIVES).

Agustino dels Bordellets, Fornet d'
Almàssera, l'
Arenal, l'
Batal·ler, el Femer de
Capdavall de la Foia, Forn del
Castellana, el Teular de la (Vil)
Catalina, Forn de
Cau de l' Arena, el
Cinto, el Forn de
Cinto, l'Era de
Cubet, el
Fabriqueta, la
Guillermo, el Forn de
Isidro, l'Era d'
Missalgar, la Pedrera de (Ont)

Mulero, el Teular del
Muntanyoles, Fornet dels
Pato, el Forn del
Pato, la Calera del
Peralta, Cantera de
Planterets, els
Pou de la Neu, el (Ben)
Quico Pelegrí, l'Era de
Regaixet, Molí del (Moix)
Safra, el Teular de la
Santa Teresa, Cantera de
Terrers, els (Vil)
Torre, la Pedrera de la
Traver, l' Arenal de Ca

GRUP 3: POBLAMENT: SERVEIS DE COMUNICACIÓ I TRANSPORT

(VIES DE COMUNICACIÓ: CARRETERES, CAMINS, ETC.)

Acacietes, Camí de les
Alcusses, Camí de les (Vil)
Alforins, Port dels
Balcó a Guerola, l'Alamera del
Banyeres, la Senda de
Barranc de les Bassetes, la Senda del
Barranc de les Caves, la Senda del
Beneixama, la Senda de
Bocairent, Camí de
Boscà, Camí de
Cal Sucre, Assegador de
Carrasca, Camí de la (Vil)
Caseta Nova, Assegador de la

Castellana, Camí de la (Vil)
Cementeri de La Safra, Camí del (Vil)
Coll Blanc, la Senda del
Colomer / d'Enmig, Camí de Ca
Conxell a Ca Belda, Camí del
Corral de Sant Elies, Camí del
Corretger, la Senda de
Cossi, la Senda el
Costera de les Creutes
Costera del Pi, la
Coves, Camí de les
Creutes al Pi Tombat, Senda de les
Cubet, Camí del

Cuenca, Assegador de
Egües, la Senda de les
Eixea, l'Alamera de Ca
Encomanador, la Senda l'
Enginyers, Senda dels
Escala del Cornell, Camí de l'
Ferreria / de Ronda, Camí de la
Fillola, Camí de la
Fondo, Camí de Cal
Fondo, el Camí
Font de la Figuera, Camí de la
Fontanars a Benixama, Senda de
Fontanars, Camí de
Freres, Assegador de Cals
Freres, Camí dels
Gamellons, la Carretera de
Garcia, Camí de Ca
Guerola, Assegador de
Llomes, Camí de les
Mantarroja, Camí de (vii)
Melilla, Camí de
Micó, Camí de Ca
Missa / Ca les Monges, Camí de
Missa / de Caudet, Camí de (vii)
Missa / de Fontanars, Camí de
Missa / d'Enmig / de les Piles, Camí de
Moixent, Camí de (vii)
Moixent, la Senda de
Morera, Camí de

Morisca, Senda
Moro / Beneixama, la Carretera
Moro, la Senda del
Morro de Cal Sucre, Senda del
Navarro, Assegador de Ca
Ombria, Carretera de l'
Pedra del Barranc, el Camí de la
Peralta, Assegador de
Pinós, el Camí del
Pins, Assegador de Cals
Pista de la Replana, la
Pla, el Camí del
Ponsalet, Camí del
Quatre Camins, els (Ont)
Rebollar, la Senda del
Reial / Fondo, Camí
Revolta del Pi Tombat
Revoltes del Fossino (Moix)
San Isidro, Camí de
Sant Elies, Camí de
Santa Màlia, Camí de (vii)
Santa Teresa, el Pont de
Sardineta, el Pont de la
Sentinela, Camí de la
Solana, Carretera de la
Sorxante, la Senda del (vii)
Travessa, la
Tros, la Senda el
Voltes, la Senda de les

GRUP 4: POBLAMENT: SERVEIS COMUNITARIS

(CENTRES DE SERVEIS SOCIALS; LLOCS D'INTERÉS HISTÒRICO-CULTURALS; CENTRES RELIGIOSOS; CENTRES DE RECERCA; SENYALS).

Alt del <i>Corso</i> (Ont)	Morret de Gorgorróbio, el
Altet de la Gralla	Morret de Navarro, el (Ont)
Altet de la Moneda	Morro de les Sirenes
Altet de les Gerres	Morro del Barranc de l'Infern, el (vii)
Altet del Moro, l'	Observatori de Gamellons, l' (Ont)
Balcó, la Creu del	Parades, les
Biar, la Creueta de (Ont)	Penya del Ponsalet, la
Calabuig, la Creueta de	Penyes del Fossino, les (Lf)
Camp de Golf, el	Penyó, el (vii)
Camp de Tir, el	Peralta, el Pi de Ca
Castellaret, el	Piles, les
Cementeri de Fontanars, el	Pla de Cubelles, el
Colomer, la Carrasca de	Pouet dels Corral, <i>Vereda del</i>
Coto de la Torre, el	Racó de Sanxo, la Creueta del
d'Almansa / del Safraner, la Creueta	<i>Rodeno</i> , el Pi
Escut de les Armes (Ont)	Safra, <i>la Vereda de la</i>
Església, l'	Sentinela, el Pi de la
Gerreria, la (vii)	Serrat de Cal Llop, el (Moix)
Gran / d' <i>Isidro</i> / l' <i>Auelo</i> , la Carrasca	Serrat de la Bastida, el (Moix)
Llomet de Ca Ferri, la	Taula, el Pi de la Taula
Molina, la <i>Vereda</i> de Ca	Tio Quico, la Carrasca del
Molló de la Font del <i>Sapo</i>	Torró, el Pi de Ca
Mollonet, el	<i>Turcassos</i> , el Pi dels
Monestir, el	Xiprer, el
Monges, la Carrasca de Ca les	Xocolater, el (Moix)